Magyarország nemzetiségei és közművelődése.

Írta: SIGMOND ANDOR.

Újabban mind több szó esik a nemzetiségi kérdésről. Teljesen érthető, mivel több olyan jogviszony szabályozásának szüksége mutatkozott, melyek többé-kevésbbé kapcsolatosak a nemzetiségi kérdéssel. Hogy csak egy-két példát említsünk, ilyen a választójog kiterjesztésének kérdése, továbbá ilyen volt az 1907. évi elemi népiskolai reform, stb. Bármilyen reform, vagy általában szabályozás kapcsán támadt légyen is föl azonban a nemzetiségi viszály, bármilyen mértékben hozta légyen is hullámzásba a nemzet közvéleményét, vagy végre bármilyen vélt sérelemmel léptek föl az egyes nemzetiségek, a kérdés veleje mégis mindig egy és ugyanaz maradt: a nemzetiségek sérelmeik kútforrásául mindig azt tekintették, hogy nemzetiségi jogaik, az egységes magyar nemzet jogaival szemben, bizonyos vonatkozásban kénytelenek háttérbe szorulni. Ha tehát a nemzetiségi kérdést ezen vonatkozásában óhajtjuk vizsgálat tárgyává tenni, ezt tárgyilagos alapon csak úgy tehetjük, ha első sorban is az alapkiindulás helyességét tesszük bírálat tárgyává.

Jogos és méltányos-e az, hogy a magyar nemzetnek jellege valóban magyar legyen? Jogos és méltányos-e az, hogy a jogilag egységes nemzet valamely nemzetiségtől kölcsönözze nemzeti jellegét, és hogy ennek föntartása és biztosítása érdekében az azzal ellenkező nemzeti érzület korlátlan megnyilvánulásának az államhatalom gátat vessen?

A jogszabályok és jogintézmények kétségtelenül a magyar

nemzeti jelleget domborítják ki. A nemzetiségi kérdéssel legközvetlenebb kapcsolatban álló 1868: XLIV. t.-c, Horvát-Szlavonországokat illetőleg pedig az 1868: XXX. t.-c. ugyanegy alapelvből indul ki, s így jogi szempontból a nemzeti egység, illetve a magyar fensőbbség vita tárgyává sem tehető. Nem is az a czélunk, hogy a jogszabályok alapján döntsük el· a kérdést, mert ha mindjárt látszólag ellenmondásnak is tűnnék föl, a jog is lehet méltánytalan és foglalhat magában hatalmaskodást. A történelmi jog sem az a tényező, amelynek kamataiból valamely nemzetiség fensőbbségét a többi fölött hoszabb ideig biztosítani tudná, bármilyen fényes történelmi múlttal dicsekedhessen is. Mindez nem elegendő egy erős nemzetföntartó elem létrehozásához. Ilyenszerű fensőbbség csakis mesterségesen és ideig-óráig volna föntartható, de mindenkor csak olyan, mint egy kártyavár, mely a legkisebb szellőre összedől. Végre az ököljog korszakán is túl vagyunk, s így a számszerű többséget sem tekinthetjük egymagában elegendő erős tényezőnek arra, hogy az állam jelleg szilárd alapját képezze. A mai nemzetek létezhetésének és előhaladásának előföltételei egy magasabb körben, a műveltségben gyökereznek. A. fölvetett kérdés eldöntése végett tehát a számszerű aránynyal kapcsolatban ezt a tért fogjuk szemügyre venni, mivel csakis ezen a téren látjuk a jogosság és méltányosság kérdésének teljesen tárgyilagos alapon való megfejtését.

Kieszelt adatokra nem támaszkodhatunk, ez a tárgyilagosság rovására szolgálna, pedig a czélzatosságnak még csak az árnyékát is szigorúan kerülni óhajtjuk. A számarány megítélésében tehát az 1900. évi népszámlálási adatokra vagyunk kénytelenek visszamenni, ezt fogadva el alapkiindulási pontul. Ezen adatoknak valósága ellen még a legelfogultabb is aligha emelne kifogást, mivel tudvalevőleg a hivatalos statisztikai adatgyűjtés az önbevalláson nyugszik, már pedig éppen a nemzetiségek arányának megítélése szempontjából az önbevallás, mely az illetőnek érzelmét hivatott visszatükrözni, a legkifogástalanabb alap, mert hiszen a nemzeti, illetve nemzetiségi érzületnek egyedüli ura és egyedüli illetékes bírája csakis maga az egyén lehet.

Már a későbbi tárgyalás folyamán, az 1900-iki arányok

mellett az újabb, habár részben csak következtetett arányoknak kimutatásától sem fogunk tartózkodni. Mindenütt adva lesz a valóságos alap-arány, amelyből az esetleges hozzávetés kiindul, s ennek folytán, ha következtetéseinket nem a hozzávetőleges számokra alapítjuk, az újabb, adatoknak megemlítése a tárgyilagosságra a legtávolabbról sem lehet befolyással.

Az elmondottak előrebocsátása után először a már közismert 1900. évi népszámlálási adatokhoz vagyunk kénytelenek folyamodni, amelyek az állam népességének nemzetiség szerinti valóságos, vagyis minden hozzávetéstől mentes eloszlási arányát mutatják meg.

A jogilag egységes nemzet nemzetiségi tagoltságának alapját nálunk az anyanyelv képezi, s az így létrejött eloszlási arányszámok, százalékban kifejezve, a következők voltak.

	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
	anyanyelvüek:							
Magyarorsz. és Fiume:	51·4	11·8	11·9	16·7	2·5	1·1	2·6	2·0
Horv.-Szlavonorsz.:	3·8	5·6	0·7	—	0·2	61·6	25·4	2·7
Magy. állam:	45·4	11·1	10·5	14·5	2·2	8·7	5·5	2·1

A táblázat adatainak magyarázatába, tekintettel azoknak, mondhatni, közismert voltára, nem fogunk bocsátkozni. Egy megjegyzést tenni azonban még sem mulaszthatjuk el, azt t. i., hogy a puszta számok már némileg igazolják a magyar nemzeti jelleget. A magyaroknak föltétlen, illetve viszonylagos több,sége, ha csakis a számszerinti erősségre lennénk tekintettel, egyedül a magyarokat képesíti arra, hogy a nemzetföntartó elem szerepét sikerrel betölthessék. Mi ellenben nem óhajtjuk ezt önmagában döntő tényezőnek elfogadni, mert csupán a számszerű többségben nem látunk elég biztosítékot arra nézve, hogy az állam nemzeti jellege valóban helyes alapokon nyugodjék, s ami egy állam életében a legnevezetesebb, hogy a nemzetek létküzdelmében az állam polgárait egyébként megillető művelődési helyet elfoglalhassák. Erre való tekintettel tehát, mielőtt ítéletet mondanánk, a műveltséget és az eziránti hajlamot mint a szerintünk döntő körülményt fogjuk különböző viszonylataiban vizsgálat tárgyává tenni. Önként érthe-

tőleg e közben nem tévesztheto szem elől a számerősség aránya, mivel az összes viszonylatokat ezzel fogjuk összevetni, hogy ilyen módon a kutatott jelenség jellemvonásáról hű képet nyerhessünk.

A műveltségnek mintegy legkezdetlegesebb fokmérőjét az írni és olvasni tudás képezi. Kétségtelenül sok tekintetben bizonytalan alap, mert annak a gyakorlati mértéke, hogy mi minősíthető írni és olvasni tudásnak, nagyon különböző és ennek folytán nagyon is ingatag. Viszont már a másik csoport, t. i. az írástudatlanok csoportja, a szoros értelemben vett írástudatlanokra nézve kétségtelenül megállapítható, s miután a gyakorlati tapasztalat azt mutatja, hogy az ilyen összeírások az írni és olvasni tudóknak kedveznek, a mennyiben olyanok is ezek közé vétetnek fel, a kik nyugodt lélekkel foglalhatnának helyet az írni-olvasni nem tudók között,, ezek az adatok inkább kedvezőbb színben fogják föltüntetni az egyes csoportok műveltségi fokát. A különböző nemzetiségek műveltségi fokának megítélése szempontjából tehát fölhasználhatjuk ezeket az adatokat, mivel azok hiányossága inkább kedvez azoknak a nemzetiségeknek, a melyek alacsonyabb műveltséggel bírnak s ha az adatok teljesen valók volnának, még olyan műveltségi magaslatot sem tudnának fölmutatni, mint így a részben hiányos adatok révén.

Az egyes nemzetiségek írni és olvasni tudásának mértékéről, összevetve azt a nemzetiségek teljes és százalékszámával, a következő táblázat nyújt átnézetet:

Magyarok:	Németek:	Tótok:	Oláhok:	Ruthének:
8,742.301	2,135.181	2,019.641	2,799.479	429.447
% eloszlás:				
45·4	11·1	10·5	14·5	2·2
Irni és olvasni tudók:				
5,320.589	1,442.107	1,009.715	572.487	63.508
% eloszlás:				
60·84	67·65	49·97	20·45	14·79
Csak olvasni tudók:				
231.767	54.533	150.913	12.395	12.059
% eloszlás:				
2·66	2·52	7·49	0·44	2·81

Sem írni sem olvasni nem tudnak:

Magyarok:	Németek:	Tótok:	Oláhok:	Ruthének:
3,188.610	683.065	858.766	2,214.418	353.790
% eloszlás:				
36·48	29·82	42·53	79·10	82·39

Ismeretlen, hogy írni vagy olvasni tudnak-e:

1.322	476	247	179	90
% eloszlás:				
0·02	0·01	0·01	0·01	0·01

Horvátok:	Szerbek:	Egyéb:	Ismeretlen:
1,682.104	1,048.645	397.044	717
% eloszlás:			
8·7	5·5	2·1	—

Írni és olvasni tudók:

662.679	343.300	182.095	139
% eloszlás:			
39·39	32·74	45·87	—

Csak olvasni tudók:

31.286	2.925	12.054	3
% eloszlás:			
1·87	0·26	3·03	—

Ismeretlen, hogy írni vagy olvasni tudnak-e:

42	69	209	233
% eloszlás:			
—	—	0·95	—

Ha az írni és olvasni tudóknak teljes számát tekintjük és ezt a számot az állam összlakosságának számával vetjük össze, úgy az egyes nemzetiségekre nézve a következő arány-számokat mutató számsort fogjuk nyerni.

Az össznépességnek 49.8%-a tudott írni és olvasni, ellenben az összes írni és olvasni tudók számából jutott:

a magyarokra	55 5%
a németekre	15·1%
a tótokra	10·5%
az oláhokra	5·9%
a ruthénekre	0·7%
a horvátokra	6·9%
a szerbekre	3·5%
egyebekre	1·9%

Most már vessük össze az így nyert számsort a nemzetiségek arányszámával s akkor mindjárt egy eléggé jellemző képet fogunk nyerni arról, hogy az egyes nemzetiségek legkezdetlegesebb műveltségi foka milyen arányban tartott lépést azoknak számbeli erősségével.

A nemzetiségi eloszlás számait nem fogjuk ismételni, hanem csakis az összevetés eredményét, amely szerint a magyaroknak 104%-kal és a németeknek 40%-kal volt kedvezőbb az arányszámuk, a tótok éppen megütötték a mértéket; viszont az egyéb nemzetiségűek 0.2%-kal, a ruthének l.5%-kal, a horvátok 1.8%-kál, a szerbek 20%-kal és végre az oláhok 8.6%-kal mutattak kedvezőtlenebb arányt, mint a nemzetiségi eloszlási arányuk volt. Ez tehát azt jelenti, hogy az írni és olvasni tudás szempontjából a tulajdonképpeni művelt elem a magyarok és németek voltak, mivel elért aránylagos többletüknél fogva a nemzet átlagos művelődési fokát a már említett 50% on felüli arány eléréséhez segítették. Ellenben, ha a magyarok és németek, de kiváltképpen számszerű erősségüknél fogva a magyarok, nagy átlagban csakis, a többi nemzetiségekhez mért műveltségi fokon állottak volna, akkor az 50% körül levő állami arány sokkalta kisebb lenne. Már az 50%-os arányszám is, hacsak nem akarjuk magunkat ábrándokban ringatni, szemben a művelt államok arányszámával, nem kedvező; hol lennénk azonban akkor, ha a magyarok és németek is csak a többi nemzetiségek műveltségi fokán állanának? Könnyen ki lehetne számítani a már ismertetett adatok alapján, de nem tesszük; maradjunk meg. csak a tényéknél.

Az írástudatlanság viszonyaival ezzel még távolról sem végeztünk. Az eddigi szemlélődés, ha mélyebbre nem hatolunk, csalfa eredményre vezet, mert hiszen a teljes számokat vettük alapul, már pedig ahhoz, hogy egyes nemzetiségek műveltségi fokáról a valónak megfelelő képet alkothassunk magunknak, nem szabad csak az egészhez álló arányra tekintettel lennünk, hanem az egyes nemzetiségekre nézve különkülön kell, hogy az arányokat kikutassuk. Az eddigi számításnak fogyatékossága abban rejlik, hogy csakis arról nyújt fölvilágosítást, hogy az egész nemzet testében mely nemzetiségek a művelt elem. Az egész szempontjából tehát helyes, de viszont helytelen a rész megítélhetése tekintetében, mivel a teljes szám erőssége érezteti kihatását. Az ismertetett számsorban a magyarok foglalták el az első helyet, holott, miként azonnal látni fogjuk, ha az írni és olvasni tudást mint az illető nemzetiség műveltségmérőjét alkalmazzuk, akkor már második helyre fognak szorulni, mivel aránylag több volt a •magyarok közt Írástudatlan, mint a németek között.

Állítsuk tehát ilyen alapon össze a számsort, s akkor azt fogjuk látni, hogy

a német	anyanyelvűeknek	67.65%-a
a magyar	»	60.84%-a
a tót	»	49'97%-a
a horvát	»	39.39%-a
a szerb	»	32.74%-a
az oláh	»	20.45%-a
a ruthén	»	14.79%-a

tudott írni és olvasni. Ez az arány már alkalmas arra, hogy ebből következtetést vonjunk, kivált ha azt összevetjük a kerékszámban 50%-ot kitevő állami átlaggal. A német- és magyarajkú lakosok arányszáma jóval meghaladta azt, ellenben a többi nemzetiségeké többé-kevésbbé alatta maradt, s kiváltképpen nagyon erős volt a visszamaradás az oláhok és ruthének részén. Az állami átlagot mindenesetre az oláhoknak visszamaradása sújtotta a legérzékenyebben, mivel teljes számuk a ruthének teljes számának majdnem ötszörösét tette ki.

Menjünk azonban még egy lépéssel tovább, hogy a

viszonyt lehetőleg minden oldalról megvilágítva lássuk. Kétségtelen ugyanis, hogy az írni és olvasni tudás a korral kapcsolatos. Ide iktatunk tehát egy számsort, mely az írni-olvasni tudás arányát az egyes nemzetiségeknél a 20 éves életkort betöltőitekre nézve mutatja meg. A következő összeállítás ugyan 1903-ból származik, tekintettel azonban arra, hogy a rövid időköz az arányszámok lényeges eltolódását nem eredményezhette, a kérdéses számsort az összehasonlítás végett fölhasználhatjuk.

A számsor tanúsága szerint írni és olvasni tudott a 20 éves és idősebb népességből

a német	anyanyelvüeknek	86·7%-a
a magyar	«	81·0%-a
a horvát	«	73·0%-a
a tót	«	71·2%-a
a szerb	«	56·9%-a
az oláh	«	29·0%-a
a ruthén	«	14·4%-a

Ha már most a két számsort egybevetjük, akkor azt fogjuk tapasztalni, hogy habár az arányszámok természetszerűleg változtak is, a számsor jellege, kivéve azt, hogy a tótok és horvátok helyet cseréltek, alig szenved módosulást. Ebből a körülményből azonban a számsorok arányainak netaláni helytelenségére következtetést vonni nem lehet, mivel az észlelt eltolódást a műveltségi foktól eléggé távol eső körülmények idézték elő, és pedig egyrészt a kivándorlás, másrészt pedig a természetes szaporodás eltérő aránya.

A kivándorlók között, ezúttal csakis az Amerikába irányuló kivándorlást véve szemügyre, mely az összes kivándorlásnak a kérdéses időben majdnem 90%-át tette ki, aránylag is sokkal több volt a tót, mint a horvát anyanyelvű. Nevezetesen 1900-ban a tótok arányszáma 36"4%-ot, ezzel szemben a horvátok és szerbek arányszáma együttvéve csak 10.l%-ot tett ki. Ne vegyük azonban ezt az arányt, hanem az 1903-ikit, tekintettel arra, hogy a kérdéses számsor ebből az évből származik. Itt is még ugyanazt fogjuk tapasztalni, hogy a tót kivándorlók aránya még mindig sokkalta nagyobb, mint a horvát és szerbeké, ugyanis 24.9%-ed szemben 19.0%

állott, már pedig a kivándorlásban a kérdéses időszakban aránytalanul nagyobb mértékben vettek részt a férfiak, mint a nők. Az írástudatlanság szempontjából pedig ez igen lényeges, mivel nemcsak hogy a nők között aránylag több az írástudatlan, mint a férfiak között, hanem ezenfelül visszamaradtak a gyermekek, akik már az írástudatlanok arányszámát tetemesen felszöktetik. Ha már most ehhez még hozzávesszük az említett másik jelenséget, t. i. a természetes szaporodás különböző mértékét, amelynek révén ismételten a nagyobb szaporulattal bíró nemzetiségnek arányszáma romlani fog, úgy mindjárt megkapjuk a magyarázatát a két számsor közötti eltérésnek. A tótok születési aránya ugyanis 1000 lélekre 42'8 volt, a horvátok pedig 41*7*, a szerbek csak 40'4-es arányt értek el.

Az előrebocsátott táblázat többi adataival már sokkal rövidebben végezhetünk. Tekintettel arra, hogy a csak olvasni tudóknak, s még inkább azoknak aránya, akikről ismeretlen volt, hogy olvasni vagy írni tudtak-e, általában csak csekély százalékot ért el, az írástudatlanok arányszámai az egyes nemzetiségekben majdnem megfordított sorát adják az írni és olvasni tudóknak.

Az áttekinthetőség kedveért állítsuk egymás mellé azon adatokat, amelyek egyrészt az írástudatlanok, másrészt pedig a csak olvasni tudóknak arányát mutatják meg.

a ruthén	anyanyelvüeknek	82·39%-a,	illetve	2·81%-a
az oláh	»	79·11%-a,	»	0·44%-a
a szerb	»	67·00%-a,	»	0·26%-a
a horvát	»	58·74%-a,	»	1·87%-a
a tót	»	42·53%-a,	»	7·49%-a
a magyar	»	36·48%-a,	»	2·66%-a
a német	»	29·82%-a,	»	2·52%-a

A csak olvasni tudók százaléka aránylag csakis a tótoknál volt magas, habár e tekintetben is eléggé tekintélyes eltérés mutatkozott az egyes nemzetiségek között. Mindenesetre jellemző, hogy a csak olvasni tudók aránya a legtöbb nemzetiségben általában a 2% körül mozgott, holott az oláhoké 0.4, a ruthéneké pedig alig 0.3%-ot ért el. A csak olvasni tudókat

ne számítsuk azonban az írástudatlanok közé, s ennek daczára óriási ellentétre fogunk bukkanni, aminek oka már mindenesetre abban keresendő, hogy az egyes nemzetiségek igen különböző mértékben törekedtek műveltségi fokuknak emelésére. Ennek a művelődési szükséglet iránti érzéknek különböző voltát az alábbiakban fogjuk részletezni, a kérdéses viszonylatnak jellemzése végett megelégedvén azon százalékos eltérésnek fölemlítésével, mely az egyes nemzetiségek ismertetett arányszáma között mutatkozott.

Kiindulási pontul a német anyanyelvűeket vegyük, mint azt a nemzetiséget, amelyben a legkisebb volt az írástudatlanok száma. Ezekkel szemben a magyaroknak aránya 6.66%-al, a tótoké 12.71 %-al, a horvátoké 28.92%-al, a szerbeké 37.18%-al, az oláhoké 49.29%-al és végre a ruthéneké 52.57%-al volt kedvezőtlenebb. Ezzel az eredménynyel vessük még össze az egyes nemzetiségek teljes számát, s akkor kétségtelenül fog előttünk állani, hogy a magyarok számszerű és egyben műveltségbeli erősségüknél fogva az ismertetett viszonylatok alapján egyedül hivatottak arra, hogy a nemzetalkotó elemet képezhessék. Ha tovább nem is mennénk, már egymagában ennek alapján is el volna dönthető a kérdés, mivel a számszerű erő hatalma a műveltségi erő hatalmával hatványozva jelenik meg.

Az elmondottak egyúttal azonban ellenbizonyítékot is képeznek, amennyiben kimutatják egyrészt a vezetőképesség hiányát az alacsony műveltségi fokon álló nemzetiségekben, másrészt pedig azt is bizonyítják, hogy a teljes szám egymagában nem elegendő, hacsak az a műveltséggel nem párosul. A műveltségnek mindazon nyilvánulásait, melyek alkalmasak arra, hogy az említett képességhiányt még inkább megvilágítsák, vizsgálat tárgyává fogjuk tenni, habár már az írástudatlanság is olyan fokmérő, amely kihatását a műveltségen alapuló minden megnyilatkozásában érezteti és pedig mennél magasabbra megyünk, annál erősebben. Ez igen természetes, mivel mennél magasabb körét tekintjük a műveltségnek, az a művelődésbeli szükségletnek mind fokozottabb meglételét tételezi föl, s így ott, ahol a legkezdetlegesebb műveltség megszerzése iránti vágy nem lelhető föl, a magasabb műveltség iránti érzék csak még inkább fog hiányozni.

Nézzük tehát azokat a viszonylatokat, amelyek erre nézve legkétségtelenebb fölvilágosítást nyújtanak, nevezetesen a közoktatásügyet, a szellemi élet munkásainak viszonyát és végre a szellemi termékekre nézve rendelkezésre álló adatokat.

A további vizsgálódás folyamán a fősúlyt Magyarország viszonyaira fogjuk fektetni, Horvát-Szlavonországoknak viszonyait csak ott és annyiban vonva bele a tárgyalásba, ahol és amennyiben ez a kérdés tárgyilagos eldönthetése végett szükségesnek mutatkozik.

Nézzük első sorban a tankötelezettség alá esők viszonyának alakulását, az 1900/1901. évben és az 1901/1905. évi átlagban.

Tankötelesek száma:	Összesen	Magyar	Német	Tót
1900—1901 átl. .	2,994.020	1,531.231	331.018	356.883
%	100·00	52·01	11·24	12·12
1901—1905 átl. .	3,037.798	1,580.099	343.279	375.529
%	100·00	52·04	11·30	12·36

Tankötelesek száma:	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
1900—1901 átl. .	486.311	85.809	39.921	72.850	39.997
%	16·52	2·91	1·36	2·48	1·36
1901—1905 átl. .	500.434	87.837	38.591	75.490	36.541
%	16·47	2·89	1·27	2·48	1·19

A táblázat két sorának teljes számai természetesen eltolódást szenvedtek, mert a tankötelesek száma a népesség számának emelkedésével párhuzamosan szintén emelkedett, továbbá a tankötelesek összeírása is bizonyára sokkal pontosabb volt az utóbbi években, mint annak előtte. Az egyes nemzetiségek arányszámai azonban már meglehetős egyenletességet mutattak, úgy hogy, mondhatni, a kérdéses időszak alatt az eloszlás főjellege változást alig szenvedett.

A százalékszámok egyébiránt majdnem összeestek a nemzetiségi eloszlás arányszámaival, ami az adatok helyessége mellett tesz tanúbizonyságot. A két arány közötti különbözet itt is részben az egyes nemzetiségek eltérő szaporulati arányában, részben pedig az összeírás netaláni hiányaiban keresendő.

A tankötelesek arányát az egyes, nemzetiségek műveltségének megítélése szempontjából következtetések vonására

nem használhatjuk föl, mivel a tanköteles korban létei és a műveltség iránti érzék egymástól igen távol eső két fogalom.

Az ismertetett adatok használhatókká válnak azonban az által, ha azt a viszonyt vesszük szemügyre, amelyben az egyes nemzetiségek tankötelesei a valósággal iskolába járókhoz állanak. Igaz, hogy még ez sem alkalmas a tudásvágy iránti hajlam jellemzésére, mivel a tankötelezettség erre való tekintet nélkül követeli meg az erre kötelezettektől az iskolának látogatását. Létesíthetünk azonban egy olyan összeállítást, ami igen jellegzetes, t. i., ha a tankötelesek, illetve iskolába járók nemzetiségi arányait az iskolaföntartók és a tannyelv arányával vetjük össze.

Lássuk először azt, hogy a tankötelesek közül úgy azok összességében, mint pedig az egyes nemzetiségek szerint hány százalék járt valósággal iskolába.

	Összesen	Magyar	Német	Tót
1900—1901 . .	82·05	85·46	95·52	87·00
1901—1905 átl. .	80·86	83·58	92·48	86·10

	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
1900—1901. . .	63 38	63·33	81·02	82·09	63·71
1901—1905. átl. .	64·23	61·64	81·16	79·63	74·19

Kénytelenek vagyunk ezúttal is az 1900-iki adatoknál megmaradni, habár az átlagszámok mindenesetre közelebb esnek a valósághoz, mint az előbbiek. Viszont azonban már az 1905-iki népszám és főleg a nemzetiségi arány csak hozzávetőleges s ennek folytán azt nem vehetjük alapul.

A tankötelesek aránya a nemzetiségi arányszámmal, mint láttuk, körülbelül megegyezett. Nem mondhatjuk ugyanezt az iskolába járó tankötelesek eloszlásáról, mivel, ha az egyes nemzetiségek arányszámát a 82.05%-os átlaggal vetjük össze, úgy már igen tekintélyes eltérésekre fogunk bukkanni. Ugyanis a sorban első helyre kerülnek a németek, majd a tótok és magyarok következnek. Az említettek arányszáma az átlagot meghaladta s kivált a németeké volt magas, amennyiben 13.5%-kal emelkedett az átlagszám fölé s a magyarok arányszámát kereken 10%-kal szárnyalta túl. A szerbek még valami csekély töredékkel meghaladják az átlagot, ellenben a horvátok már 1.03%-kal visszamaradtak. Ezután a sorban egy

igen tekintélyes köz áll be, mivel úgy az egyéb nemzetiségek, mint az oláhok és végre a ruthének kerekszámban mintegy 19%-kal maradtak vissza az átlagtól s így arányszámuk a németekével szemben 32%-kal, a magyarokéval szemben pedig 22%-kal volt kedvezőtlenebb.

Habár a szóban forgó arányszámok, miként említettük, még nem alkalmasak arra, hogy az egyes nemzetiségek művelődési hajlama felől végérvényes bírálatot mondhassunk, mindazonáltal, már előre sejtetik a kialakulás jellegét, aminthogy az írástudatlanság is arra már előre következést engedett vonni.

Ha az iskolafentartók és a tannyelv szempontjából nézzük a kérdést, ügy a viszony ismételten azon nemzetiségekre nézve fog kedvezőtlenül kialakulni, amelyek már eddigelé is mint olyanok tűntek fel, amelyek a műveltség irájit legkevesebb fogékonysággal látszanak bírni.

A népiskolák eloszlása a fentartó és a tannyelv szerint 1900/901-ben Magyarországon és Fiúmában volt:

	Állam	Község	Egyház	Egyesület	Magános	Összesen
Iskolafentartó:	1.683	1.771	13.397	96	199	17.146
%-ban:	9·82	10·33	78·13	0·56	1·16	100·00
Tannyelv %-ban:						
kizár. magyar:	99·47	72·67	53·93	87·50	97·49	61·03
vegyes:	0·53	22·30	21·16	7·29	2·51	18·96
nem magyar:	—	5·03	24·91	5·21	—	20·01

A fenti táblázat több irányban nyújt olyan felvilágosítást, mely alkalmas arra, hogy annak segélyével a tankötelesek iskolába járását, illetve nem járását megmagyarázhassuk.

Első figyelemre méltó jelenség az, hogy sem az állam, sem pedig a politikai község távolról sem foglalnak el olyan arányt a népiskolák fentartói között, mint amilyen azokat mintegy természetszerűleg megilletné, amennyiben a községre tudvalevőleg a népoktatási törvény iskolafentartási kötelezettséget ró, az állam pedig legkönnyebben rendelkezik azon eszközökkel, amelyeket az iskolafentartás megkíván, nem is említve azt a politikai hatalmat, ami a népiskolák közvetlen vezetésében rejlik. Ehelyett pedig gyakorlatilag úgy áll a dolog, hogy az állam rendszerint csak ott állít fel iskolákat,

ahol a más iskolafentartók vagy egyáltalán nem tesznek eleget a kívánalomnak, vagy pedig a létező iskola feladatának megfelelni nem képes. Sőt, hogy mennyire nem akarja az állam ezt a tért a maga hatalmi körébe vonni, mi sem jellemzi jobban, mint az az évről-évre fokozódó s jelenleg mintegy 21 millió koronát kitevő évi segély, amelyben a felekezetek, illetve iskolafentartók főleg azért részesíttetnek, hogy közművelődési feladatuknak eleget tehessenek.

Horvát-Szlavonországban már egészen más a viszony. Ott a népiskolák túlsúlya a községre és az országos iskolákra esik, amennyiben az összes népiskoláknak 94.44%-át az említettek tartják fenn. Ezek után méltán kérdezhetjük, hogy Magyarországon nem jár-e el a kormányzat túlengedékenyen akkor, amidőn nemcsak hogy semmi gátat nem vet a nem magyar tannyelvű népiskolák felállításának, hanem igen tekintélyes segélyben részesíti a nem állami iskolák fentartóit s ezzel ott is mintegy ki engedi siklani kezei közül a térfoglalást, ahol erre az alkalom nemcsak a szigorú jog, hanem a minden erőszaktól mentes magyarosítás szempontjából is kínálkozik.

Magyarországon tehát a népiskolák fentartóinak túlsúlya a felekezetekre esett, amennyiben a 17.146 népiskola közül 78.13%-ot ezek tartottak fenn.

Egymagában ez a szám azt látszik mutatni, hogy a felekezetek a közművelődési feladat iránt hatalmas érdeklődéssel viseltetnek. Ez igaz, de csak az egészre nézve, mivel, ha részletezzük, akkor azt fogjuk látni, hogy nagyon is eltérő a részesedés aránya az egyes felekezetek között. A hitfelekezet ugyan nem jelent kizárólagosságot, illetve nem esik össze valamely nemzetiséggel; tekintettel azonban az 1868: XLIV. t.-cz. szabadelvű rendelkezéseire, a népiskoláknak a tannyelv szerinti eloszlása eléggé biztos következtetést enged vonni arra nézve, hogy éppen azok a felekezetek, mint pl. a görög keleti, amelyek a nemzetiséggel a legközvetlenebb kapcsolatban állanak, mennyire igyekeztek az általános műveltség emeléséhez iskolák állítása által hozzájárulni.

A nem magyar anyanyelvűek számaránya 1900-ban Magyarországon 48.6% volt, s ezzel szemben csak 20.01% nem magyar tannyelvű népiskola állott fenn, ellenben a kizárólag magyar iskolák aránya 61.03%-ot ért el.

Már ez is eléggé jellemző; még jellegzetesebb lesz a kép azonban az által, ha tisztán csak a hitfelekezeti iskolák arányait állítjuk egymás mellé. Magyar tannyelve volt 53.93%-nak; nem magyar tannyelvű 24.99%. Ezek az adatok nem hagyhatnak fönn kétséget, hogy a magyar érzelmű hitfelekezetek sokkal nagyobb érzékkel bírtak a műveltségnek emelése iránt, mint azok, amelyeknek czélja távol esik a nemzeti érzület ápolásától, mivel az már föl sem tehető, hogy a magyar államesmméért nem lelkesedő iskolaföntartó a törvény szabadelvűsége daczára magyar tannyelvű iskolát tartana fönn. Igaz ugyan, hogy ha a tanköteleseknek felekezeti arányait a felekezeti iskolák arányaival vetjük össze, akkor látszólag ellenkezni fog az eredmény a mondottakkal; nem szabad azonban arról megfeledkeznünk, hogy ezek az arányok csakis ott bírhatnak jellegzetességgel, ahol a felekezeti iskola mintegy ellenlábasa gyanánt szerepel az állami, illetve községi iskolának. Ez az eset csakis a nem magyar érzelmű felekezetekre foroghat fönn, mivel a magyar érzelmű felekezetek nem törekednek annak akadályozására, hogy híveik a magyar tannyelvű, akár állami, akár községi iskolát látogassák, s tisztán csak nemzetiségi szempontból vezettetve, ott, ahol megfelelő iskola van, nem állítanak föl felekezeti iskolát.

Ezeknek tekintetbe vételével szemléljük az alábbi táblázatot, amelyben az iskolák jellege és aránya a népességnek felekezeti eloszlási arányával van összevetve az 190-1901-iki adatok alapján:

Népiskolák:

Összesen	Állami	Községi	Róm. kath.	Gör. kath.
17.146	1.683	1.771	5.500	2.072

Gör. kel.	Á. h. ev.	Ev. ref.	Unit.	Izrl.
1.795	1.394	2.095	38	503

%-os eloszlás:

Összesen	Állami	Községi	Róm. kath.	Gör. kath.
100·00	9·8	10·3	32·2	12·1

Gör. kel.	Á. h. ev.	Ev. ref.	Unit.	Izrl.
10·4	8·1	12·2	2·1	2·8

Tankötelesek felekezeti aránya %-ban.

Róm. kath.	Gör. kath.	Gör. kel.	Á. h. ev.	Ev. ref.	Unit.	Izrl.
49·2	11·5	12·6	7·4	13·9	0·4	5.0

Az elmondottak alapján a jellegzetesség tehát főleg a római katholikus és görög-keleti felekezeti iskolák arányában lelhető föl, aminek magyarázatát azonnal megkapjuk, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a tót nemzetiségűek legnagyobb része a római katholikus vallásnak híve, ellenben az oláhok és szerbek a görög-keleti vallást követik. Már az unitáriusok kivételes helyet foglalnak el, mivel egymagában a nemzetiségi érzület nem okolja meg az arányszámok eltérését. Ennek oka ebben valósággal nem is kereshető, hanem amellett bizonyít, hogy az unitárius egyház ott végzett nevezetes közművelődési munkát, ahol általában a műveltség alacsony fokon állott, nevezetesen az országnak Királyhágón túli részében. Sok vonatkozásban áll ez az ág. hit. evangélikus egyházra nézve is; itt azonban már a nemzetiségi érzület is közrejátszott, amennyiben a szász nemzetiségű németajkú lakosok általában ezen hitfelekezetnek hívei.

Lépjünk most már át arra a térre, ahol az eddigieknél sokkal kétségtelenebbül fölismerhető az, hogy az egyes nemzetiségek minő hajlammal viseltetnek a műveltségi fok emelése iránt. A közoktatásügy körében ezt illetőleg mindazon tanintézeteknek viszonya alkalmas a fölvilágosítás nyújtására, amelyek a tankötelezettség körén kívül esnek. Nem fogunk az összes tanintézetek viszonyainak vizsgálatára kiterjeszkedni, hanem csakis az egyes tanintézeti csoportoknak mintegy főtypusait vonjuk bele a tárgyalás körébe, u. m. a tanítóképző-intézeteket a népoktatással való elválaszthatatlan kapcsolatnál fogva, majd a középiskolákat, és végre a főiskolák közül az egyetemeket, jogakadémiákat és hittudományi intézeteket.

Mindezeknél ugyancsak az eddigi tárgyalási módon fogunk haladni, t. i. az egyes intézeti csoportok viszonyait a a föntartó jellege, a tannyelv és a tanulók, illetőleg hallgatók anyanyelve szerint vizsgálva.

A tanító- és tanítónőképző-intézetek viszonyai a kötelező népoktatás jellegére alkalmasak fényt vetni főleg azt illetőleg, hogy az egyes nemzetiségek milyen mértékben törekedtek arra, hogy a kellő képesítést megszerezve, megfelelő helyet biztosítsanak maguk részére a népoktatás irányításában, s ezzel az általános műveltség emelésében. Nevezetes, a nemzet

jövőjére döntő kihatású munka az, amit a néptanítók végeznek, s ezért itt mindazok, akiknek a műveltség emelése és terjesztése lelkükön fekszik, minél nagyobb mértékben igyekeznek a munkában részt venni.

A következő rövid táblázatban összefoglalva adjuk az ezen munkára való törekvésnek 1900-1901-iki eredményét.

Tanító- és tanítónőképező-intézetek együttesen:

	Állam	Hitfelekezet	Egyesület	Összesen
Fentartó:	27	55	1	83
százalékban	32.53	66·27	1·20	100·00
Tannyelv %-ban:				
kizárólag magyar . . .	100·00	83·63	100·00	89·15
vegyes	—	3·64	—	2·41
nem magyar	—	12·73	—	8·44

Tanulók anyanyelve:

	magyar	német	tót	oláh	ruthén	horvát	szerb	egyéb	összesen
összesen:	6.432	913	281	706	117	25	282	43	8.799
százalékokban:	73·11	10·38	3·19	8·02	1·33	0·28	3·20	0·49	100·00

Nemzetiségi eloszlás %-os aránya:

magyar	német	tót	oláh	ruthen	horvát	szerb	egyéb	összesen
51·4	11·8	11·9	16·7	2·5	1·1	2·6	2·0	—

A tanító- és tanítónőképző-intézeteknél már sokkal kevesebb iskolaföntartóval találkozunk, mint a népiskoláknál; egyrészt teljesen hiányzik a község, s a magánjellegű intézet ugyancsak alig játszik szerepet. Ezzel szemben azonban előtérbe kezd nyomulni az állam, mint föntartó; de a túlsúly még mindig a hitfelekezeteknek marad meg. Az állam a népiskoláknak csak 9.82%-át tartotta fönn; de már a tanítóképzőknek 32.53%-a volt állami. A hitfelekezetek ennek daczára aránylag még mindig magas arányt mutattak, nevezetesen 66.27%-ot, holott a népiskolákra az arány 78.13% volt. Az arányoknak eltolódását mindenesetre részben az is okozta, hogy a község, mint iskolaföntartó, nem szerepelt; viszont azonban kétségtelen az is, hogy az állam mintegy kényszerült e térfoglalásra, miután a többi iskolaföntartók nem éltek törvényadta föntartói jogukkal olyan mértékben, hogy a tanítónevelés kívánalmait képesek volnának kielégíteni. Kérdésünk eldöntésének lényege

azonban nem erre a körülményre esik, hanem inkább arra, hogy milyen volt az intézeteknek a tannyelve és a tanulóknak anyanyelve. A közölt táblázat mindkettőről fölvilágosít, és azt mutatja, hogy a tanítóképző-intézetekben már a magyar nyelv, szemben a népiskolák tannyelvével, óriási térfoglalást ért el. Nevezetesen 89.15% állott 61.03%-al szemben, s ez nem kicsinyelhető eredmény, mivel a jövő nemzedék alapképzéséről s nemzeti érzületének megerősítéséről van szó.

A felekezeti intézetek arányszámai ugyancsak visszatükrözik a viszony alakulatának főjellegét, t. i. azt, hogy itt már tankötelezettségről szó nem lévén, főleg azon hitfelekezetek igyekeztek tanítóképzőket fölállítani, amelyeknek a nemzeti közművelődés emelése lelkükön fekszik. Még mindig beleszól ugyan itt is a nemzetiségi érzület, hangjának ereje azonban már gyöngébb, mint volt a népiskolákra nézve. A nem magyar nyelvű felekezeti tanítóképzők aránya ugyanis 12.73% volt; ezzel szemben 24.9l% nem magyar tannyelvű felekezeti népiskola állott. Kivált érezhető azonban az eltérés a vegyes és a kizárólag magyar tannyelvű intézetek arányát illetőleg. A vegyes tannyelvüekre 3.64% felekezeti tanítóképző áll 21.16% felekezeti népiskolával szemben, továbbá pedig 83.63% kizárólag magyar tannyelvű tanítóképző 53.93% felekezeti népiskolával. Ezek az arányeltolódások sem nem kivannak további magyarázatot, sem pedig nem magyarázhatók félre a művelődési hajlamot illetőleg. Ezt egyébiránt ugyancsak jellemzi a tanítóképzők növendékeinek nemzetiségi eloszlása. Nemzetiségi arányszámuknál kedvezőbb arányt csak a magyarok és szerbek voltak képesek fölmutatni, és pedig 217, illetve 0.6%-ot; ellenben a többi nemzetiség kivétel nélkül visszamaradt attól, és pedig a horvátok 0.8, a ruthének 1.2, a németek 1.4 és végre az oláhok és tótok egyaránt 87%-al A tárgyilagosság megkívánja, hogy a német anyanyelvűek jelzett visszamaradásának okát vizsgáljuk, mivel az egyébként nem látszik összeegyeztethetőnek azzal a körülménynyel, hogy a németek állottak az első helyen az általános művelődési fok szempontjából. Főleg két olyan körülmény játszott közre, ami a németek aránycsökkenését megokolttá teszi. Az első az államnyelv bírását érintő kívánalom, ami azonban főleg az 1907: XXVII. t.-c. rendelkezéseiben nyer kifejezést, de már

az ezt megelőző törvényekben is meg volt állapítva. Ez a kívánalom természetszerűleg az összes nemzetiségekre nézve egyaránt kiterjedvén, mindannyin, ugyanazt a hatást kellene, hogy előidézze, már pedig az adatok tanúsága szerint a szerbek ennek daczára mégis 0.6%-os arányszámjavulást értek el. A döntő ok tehát egy más, különösen csak a németekre kihatást gyakorló körülményben kell, hogy feküdjék, mivel az aránytalanság egyedül itten szembeötlő. Van ilyen ok, ami egyúttal egy újabb bizonyítékát képezi a német anyanyelvűek művelődési hajlamának, és pedig az, hogy a németek nagy része magasabb képesítést szerez magának, továbbá olyan pályákra lép, ami a tanítói hivatásnak elébe helyezendő. Már a többi nemzetiségekre ez nem vonatkoztatható, hanem ellenkezőleg, a kisebb arányú részesedés oka abban keresendő, hogy nem rendelkeznek elegendő képesített, vagyis minden kívánalomnak megfelelő tanítóval, aminek oka ismét abban fekszik, hogy a kellő képesítés megszerzésére irányuló hajlam hiányzik. Amint a szerbeknek, éppen úgy a tótoknak, oláhoknak, ruthéneknek, stb. is nyitva állott az ut, hogy a továbbképzés alkalmát fölhasználják, s annak elmulasztása miatt csakis maguknak tehetnek szemrehányást.

A hajlandóság hiányának igazolására szolgáljon a következő összeállítás, amely a tanító- és tanítónőképző-intézetek hallgatóinak százalékos nemzetiségi eloszlását az 1901/5. évi átlagban és az 1906. évre vonatkozólag mutatja meg.

	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb.
1901/5. átlag.	74·97	9·46	3·19	7·48	1·19	0·33	2·91	0·47
1906.	79·43	7·35	3·45	5·55	1·24	0·24	2·38	0·36

A fönti adatok a véletlenségnek az 1900-iki adatokban való közrejátszását kizárják, az irányzat jellegzetessége világosan kitűnik, mely minden kétségen fölül helyezi a magyaroknak művelődési törekvését szemben a nemzetiségekkel. A kérdéses időszakban sem a törvények, sem semmi olyan körülmény nem játszott közre, ami, kivéve a művelődési hajlam hiányát, megokolná az egyes nemzetiségek arányszámának romlását, s ezzel szemben a magyarok arányszámának tekintélyes emelkedését, ami a lefolyt 6 év alatt majdnem 6-4%-ot javult.

A művelődési hajlamnak még typusosabb képét nyerjük, ha a középiskolák viszonyait vetjük hasonló vizsgálat alá.

A középiskolák közé, a törvénytől adott meghatározást tartva szem előtt, a gymnasiumokat és reáliskolákat sorozzuk, s a rövidség kedvéért nem fogjuk ezek viszonyát külön-külön, hanem csak egybefoglalva tárgyalás alá venni.

Az egybefoglalt adatok szemléltetésére szolgáljon az alábbi táblázat, mely a középiskoláknak eloszlását a föntartó, a tannyelv és a tanulók anyanyelve szerint az 1900/901. évben tünteti föl:

Föntartó:	Állam	Község	Hitfelekezet	Magán	Összesen
	61	10	122	5	198
%-ban	30·80	5·05	61·62	2·53	100·00
			Tannyelv %-ban		
Kiz. magy.	98·38	100·00	90·98	100·00	93·93
Vegyes	1·62	—	0·82	—	1·01
Nem magy.	—	—	8·20	—	5·06

	Tanulók anyanyelve			
	Magyar	Német	Tót	Oláh
	45.620	6.878	1.822	3.441
%-ban	76·93	11·60	3·07	5·80
nemzetiségi eloszlás %-os aránya	51·4	11·8	11·9	16·7

	Tanulók anyanyelve			
	Ruthén	Horvát és szerb	Egyéb	Összes
	101	1.093	347	59.302
%-ban	0·17	1·85	0·58	100·00
nemzetiségi eloszlás %-os aránya	2·5	3·7	2·0	100·00

Ismét a már tapasztalt jelenségnek ismétlődése. A hitfelekezet még mindig vezet 61.22%-os aránnyal az iskolafentartók között s az állam 30.80%-os arányszámmal vesz részt és mégis a kizárólag magyar tannyelvű intézetek aránya szemben a tanítóképzők arányával emelkedik; 89.15%-ról fölszökik 93.93%-ra, ellenben a nem magyar tannyelvű intézetek aránya 8.44%-ról visszaesik 5.06%-ra. Ennek oka önként érthetőleg a felekezeti intézetek arányváltozásában rejlik; a tanítóképzők között ugyanis a nem magyar tannyelvű

felekezeti intézetek 12.73%-kal szerepeltek, holott már a középiskolákra ez az arány 8.2%-ra szállott alá. Hasonló volt a helyzet a vegyes tannyelvű intézetekre nézve is, mivel 3.64%-kal szemben most csak 0.82% állott. Hol találhatnánk erre magyarázatot, ha nem ott, hogy a hitfelekezetek nem egyenlő arányban vesznek részt a művelődési munkában. Hiszen maga az állam sem zárkózott el a vegyes tannyelvű intézet felállítása elől s ennek daczára a kizárólag magyar tannyelvű intézetek szemben a tanítóképzőkkel ismételten hatalmas tért foglaltak. Állítsuk egymás mellé az eddig tárgyalt tanintézetek arányait s akkor fogjuk csak igazán szemlélhetni a térfoglalás folyamatát, mely, mentől feljebb haladunk, annál nagyobb lesz. A kizárólag magyar tannyelvű népiskolák aránya 61.03%, a tanítóképzőké már 89.15% és végre a középiskoláké 93.93% volt.

Ilyen emelkedő irányzatot, tekintettel a törvények szabadelvűségére, aminek legkétségbevonhatatlanabb bizonyítékát a nem magyar tannyelvű középiskolák fennállása képezi, semmiféle kényszerítés nem hozhat létre. Tehát itt sem beszélhetünk arról, de annál kevésbbé lehetne arra a növendékek viszonyainál fogva gondolni. Már pedig itt is ugyanazt tapasztaljuk, hogy a mentől magasabb rangú tanintézeti csoportot tekintettünk, annál inkább emelkedett a magyarok aránya szemben a nemzetiségek arányszámával s főleg éppen azokéval szemben, a melyek már az eddigi vizsgálódás során is olyanokul tűntek fel, mint amelyek a műveltség iránt igen kis hajlandósággal látszanak viseltetni.

A magyarok nemzetiségi arányszámukhoz képest 25.5% többlethez jutnak, amit, kivéve a németeket, a kiknek visszamaradása mindössze 0.2%-ot tett ki, bizonyára a már föntebb kiemelt okból kifolyólag, kivétel nélkül a többi nemzetiségek veszteitek el a magasabb műveltségi fok megszerzése iránti hajlam hiányában. A visszamaradás %-a egyébiránt az egyes nemzetiségekre a következőleg alakult: a horvát és szerbek részén 1.9, a ruthénekén 2.3, a tótokén 8.2 s végre az oláhokén 10.9% volt, azaz egyenesen megdöbbentő magasságot ért el.

Ez a kedvezőtlen eloszlási arány azonban a helyett, hogy változott volna, ismételten kivéve a németeket, inkább romlott

újabbi időben, ami ugyan nemzeti szempontból örvendetes jelenség, viszont azonban az egyes nemzetiségek művelődési szükbégletére fölöttébb szomorú világot vet. Ismételten állítsuk egymás mellé az 1901/5. évi átlagot és az 1906-iki adatokat s ezek azonnal tájékoztatni fognak az irányzat felől.

	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát és szerb	Egyéb
1901/905. átl.	77·93	10·71	3·10	5·84	0·16	1·73	0·53
1906. év	78·89	9·81	2·84	6·13	0·14	1·75	0·44

A magyarok tehát ismét 1 %-ot nyertek az 1901/905. átlagban, holott a többi nemzetiségek, nem tekintve a tótoknak és oláhoknak 0.03, illetve 0.04%-os arányemelkedését, kivétel nélkül arányromlást szenvedtek. 1906-ban hasonló a viszony. A magyarok további nyereségével szemben a többi nemzetiségek részesedési arányának csökkenése áll ujolag, kivéve az oláhokat, akik most már 0.29%-ot nyernek, viszont azonban a tótok 0.26%-ot veszítenek. A következő átlag majd meg fogja mutatni, hogy az oláhoknak érintett emelkedése mennyire állandó, de ha még azzá is lenne, mennyi időbe fog telni, amíg a fönnálló óriási visszamaradás ellensúlyozására alkalmassá válik!

Nézzük végre a közoktatási intézetek közül a főiskolák csoportjának nemzetiségi érdekű viszonyait! Itt azonban már az eddigiektől némileg eltérő eljárást leszünk kénytelenek követni, t. i. külön-külön fogjuk vizsgálni az egyetemeknek, a jogakadémiáknak és végre a hittani intézeteknek viszonyait. Ilyenszerű eljárásra azért van szükség, mivel a hittani intézetek egy különleges föladatnak, a lelkészképzésnek állanak szolgálatában s így ezeknek viszonyait már nem annyira a művelődési hajlam, hanem első sorban a felekezeti érdek és czél irányítja.

Az egyetemre, úgy a két tud. egyetemet, mint a műegyetemet egybefoglalva, a föntartó és az előadási nyelv szempontjából szükségtelen táblázatot állítanunk össze, mivel mindhárom egyetemnek föntartója az állam volt, s azok előadási nyelve gyanánt a magyar szolgált.

A hallgatók szempontjából már egészen más a viszony, mivel itt már természetesen szerep jut a nemzetiségi eloszlásnak.

Az 1900/901 eloszlást véve itt is alapul, a következő számsort nyerjük:

Hallgatók anyanyelve:							
magyar	német	tót	oláh	ruthén	horvát és szerb	egyéb	összesen
6.645	536	113	301	16	158	22	7.791
Százalékokban							
85·28	6·87	1·44	3·86	0·26	2·02	0·27	100·00
Nemzetiségi eloszlás százalékos aránya:							
51·4	11·8	11·9	16·7	2·5	3·7	2·0	100·00

A már eddig tapasztalt jelenség ismétlődik: a magyarok arányának növekedése, a nemzetiségekének pedig csökkenése. A középiskolákban a magyarok aránya még csak 76'93% volt, s már ezt is méltán fölöttébb magasnak jelezhettük. Minő jelzőt használjunk most az egyetemi arányhoz, ami egyszerre 85.28%-ra szökik föl?! Ennek folytán a százalékkülönbözetek igen tekintélyessé lesznek, nevezetesen a magyarokra nézve 33.9-el kedvezőbbé válik, mint nemzetiségi arányszámuk; a horvátoké és szerbeké pedig alászáll 17-el, a ruthéneké 2.2-el, a németeké 4.9-el, a tótoké 10.5-el és végre az oláhoké 12.8-el.

Ez a viszony csak még kedvezőtlenebbé válik a jogakadémiákon, annak daczára, hogy ezeknek nagyobb részét nem az állam, illetve a tanulmányalap, hanem a hitfelekezetek tartották fönn. A 10 jogakadémia közül ugyanis 7, vagyis 70% felekezeti volt, s ennek daczára az összes jogakadémiák előadási nyelve kizárólag a magyar. Nem képezi-e ez a körülmény a legmegczáfolhatatlanabb bizonyítékát annak, hogy az ország magyar anyanyelvű lakosai, illetve magyar érzelmű hitfelekezetei bírnak legnagyobb hajlammal a nemzet műveltségi fokának emelése iránt? Hiába keressük a jogakadémiák föntartói között a görög-keleti egyházat, mert a hét felekezeti jogakadémia közül hármat a római katholikus, négyet pedig az ev. református egyház tartott fönn, nem is említve, hogy szorosan vett állami jogakadémia csak egy volt, mivel a még fönmaradó kettő ugyancsak kir. kath. jogakadémia.

A jogakadémiák hallgatóinak viszonya szintén a magyar anyanyelvűek művelődési hajlamáról tanúskodik, ami azonnal szemlélhetővé válik, mihelyt a hallgatóknak eloszlási arány-

számait a nemzetiségi eloszlás arányszámaival egybevetjük. Szolgáljon erre a következő, az 1900/1901-iki adatokat föltüntető számsor:

A hallgatók anyanyelve:							
magyar	német	tót	oláh	ruthén	horvát és szerb	egyéb	összesen
1.425	31	9	68	—	19	7	1.559
Százalékokban							
91·41	1·98	0·57	4·35	—	1·27	0·42	100·00
Nemzetiségi eloszlás százalékos aránya:							
51·4	11·8	11·9	16·7	2·5	3·7	2·0	100·00

Hogy a véletlennek ezen viszony alakulásához sem volt köze, azt az 1901/1905. átlag és az 1906-iki adatoknak egymás . mellé állításával igazolhatjuk. Nem fogunk a részletekbe menni, hanem egybefoglalva ismertetjük a fölsőbb tanintézeti hallgatók nemzetiségi eloszlásának százalékos arányát.

	Magyar	Német	Tót	Oláh
1901—1905. átlag . .	88·72	4·83	0·92	3·40
1906. évben	89·71	4·11	0·80	3·41
	Ruthén	Horvát és szerb	Egyéb	Összesen
1901—1905. átlag . .	0·07	1·75	0·31	100·00
1906. évben	0·03	1·69	0·25	100·00

A számok itt valóban beszélnek! A magyaroknak 38'3 százaléknyi többlete már egymagában is elegendő volna a kérdés eldöntéséhez, nem is tekintve a részesedés rendszeresen emelkedő irányzatát.

Csupán a teljesség kedveért fogjuk ide iktatni a hittani intézetek adatait, mivel azok a már említett különleges jellegüknél fogva a kutatott jellegzetesség megítélésére döntő hatást nem gyakorolhatnak.

A magyar anyanyelvűek részesedési aránya egyébiránt itt is, miként azonnal ki fog tűnni, szintén kedvező volt, s így még ezek az adatok sem lennének alkalmasak az eddigi kutatás eredményének gyöngítésére.

A 46 hittani intézetnek föntartója önként érthetőleg kizárólag az illető egyház volt. A kizárólag magyar tannyelvű intézetek aránya ugyan csekély, t. i. 21.74%, ennek azonban meg van a maga kézenfekvő magyarázata, t. i. az, hogy bármilyen mérvű hazafias szellem lengje is át ez intézeteket,

a latin nyelvet egyes hitfelekezetek nem mellőzhetik, s ennek folytán a vegyes tannyelvű intézeteknek aránya előtérbe kell, hogy nyomuljon. Ennek tulajdonítható, hogy 21.74% kizárólag magyar és a 15.22% nem magyar tannyelvű intézet mellett 63.04% vegyes tannyelvű intézet foglalt helyet.

A hittani intézetek hallgatóinak nemzetiségi aránya 1900/1901-ben a következőleg alakult:

Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát és szerb	Egyéb	Összesen
900	159	111	289	42	27	6	1.534
Százalékokban							
58·66	10·37	7·24	18·84	2·74	1·76	0·39	100·00

Ezen eloszlás jellegzetességének fölismerhetése végett a népességnek felekezeti eloszlását kellene, hogy a fönti arányokkal összevessük. Azt azonban mellőzni fogjuk, mivel igen hosszadalmas eljárást követelne az érdemleges tárgyalás. Nem volna elegendő a nemzetiségi és felekezeti aránynak bevonása, hanem e mellett még az egyházközség eltérő viszonyait, úgy a lelkészek számának, mint pedig az egyházközségek lélekarányának szempontjából kénytelenek lennénk vizsgálat alá vetni. A hittani intézetek viszonyainak megemlítését nem mellőzhettük, mivel ellenkező esetben nem alkothatnánk magunknak helyes képet a szellemi élet munkásaíról, miután azoknak egy igen tekintélyes hányadát éppen a lelkészek teszik ki.

Magyarország nemzeti jellegének felismerhetése szempontjából ugyanis nem mellőzhető azon, habár némileg hézagos adatoknak vizsgálata, amelyek arról nyújtanak felvilágosítást, hogy a szellemi élet vezetésében az egyes nemzetiségek milyen arányban vettek részt.

Ilyenszerű áttekintést nyújt a következő táblázat, mely a közszolgálatban állóknak, illetve a szellemi munka után élőknek 1900. évi nemzetiségi eloszlását tünteti fel:

	Összesen	Magyar	Német	Tót	Oláh
Magyarorsz. és Fiume	144.249	111.208	13.790	3.428	10.023
%	100·00	77·21	9·55	2·35	6·95
Horvát - Szlavonország	14.530	279	879	57	2
%	100·00	1·90	6·04	0·34	0·01
Magyar állam	158.779	111.487	14.669	3.485	10.025
%	100·00	70·22	9·25	2·21	6·33

	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb	Magy. beszélő más nemzetiségű
Magyarorsz. és Fiume	613	429	2.276	2.483	23.872
%	0·41	0·26	1·58	1·71	—
		Horv. és szerb.			
Horvát - Szlavonország	21	12.452	840		1.192
%	0·12	85·84	5·75		—
Magyar állam	634	15.157	3.322		25.064
%	0·35	9·55	2·09		—

Ha a nemzetiségi arányokat egybevetjük a már több ízben idézett nemzetiségi eloszlás arányaival, akkor azt fogjuk látni, hogy e téren is nemcsak az anyaországban, hanem az egész államban a magyar anyanyelvűek vezettek. Az államban 24.8, a szűkebb értelemben vett Magyarországon pedig 25.8% volt a magyaroknak többlete. Ez a körülmény egyáltalán nem jelenti a nemzetiségek háttérbe szorítását, hanem mintegy elkerülhetetlen következménye gyanánt jelentkezik annak, hogy a magyarok sokkal nagyobb arányban törekedtek a kellő szellemi képesítést megszerezni, mint azok a nemzetiségek, amelyeknek arányszáma nagyon visszamaradt. Tagadhatatlanul az államnyelv tudása iránti kívánalom s általában a jogintézményeknek nemzeti jellege érezhető kihatást gyakorol mindenütt a közéletben való részvétel arányának kialakulására, ez azonban nagyobbmérvű csak ott lehet, ahol az egyes nemzetiségek főleg a képesség hiánya miatt, tehát nem mellőzés folytán szorultak ki a szellemi élet vezetéséből. Ha az utóbbi körülményben rejlenek az ok, akkor bizonyára az összes nemzetiségek egyaránt ilyen elbánásban részesülnének. Már pedig úgy Magyarországon, mint pedig Horvát-Szlavonországokban, a németek aránya összehasonlíthatatlanul kedvezőbb, mint a többi nemzetiségeké. Itt mindössze 2.2%-kal maradtak nemzetiségi arányszámuk mögött, amott pedig 0.4% elsőbbséghez jutottak. Aligha minősíthető ez a horvátok részéről előzékenységnek, mert hiszen természetszerűleg súlyt helyeznek az országos jelleg fentartására, viszont azonban ez csakis addig a határig mehet, ameddig a szellemi képesség ereje terjed. A nemzeti-

ségek felléphetnek a mellőzés vádjával, bizonyítékok nélkül azonban a vád erőtlen lesz. A tanintézetek ismertetett adatai a méltányos vádemelés lehetőségét is kizárják. Tulajdonképpen még akkor sem lehetne a mellőzés vádjával fellépni, ha a közhivatalok betöltésében valósággal a nemzeti irányzat nyilvánulna meg addig a határig, amíg a pályázók egyenlő képesítéssel bírnak. Hogy lehessen tehát szó elnyomatásról ott, ahol ez az egyenlőség sem forog fenn.

Hogy a magyar nemzet művelt elemét a magyarok és németek képezik, azt végre mi sem bizonyítja inkább, mint ha az elmondottak után még egy pillantást vetünk az 1901-ben megjelent napilapok és folyóiratok nyelvi eloszlására.

	Magyar	Vegyes magy. és idegen	Német	Horvát
Magyarország és Fiume . . .	1.008	124	184	4
Horvát-Szlavonország	—	2	6	79
Magyar állam	1.008	126	190	83
%	67·25	8·41	12·67	5·54
Nemzetiségi eloszlás %-os aránya	45.4	—	11.1	8.7

	szerb	tót	oláh	egyéb	összesen
Magyarország és Fiume .	25	26	21	10	1.402
Horvát-Szlavonország . .	10	—	—	—	97
Magyar állam	35	26	21	10	1.499
%	2·33	1·73	1·40	0·67	100·00
Nemzetiségi eloszlás %-os aránya	5·5	10·5	14·5	2·1	—

A gondolatoknak írásban való kifejezésére nemzetiségi korlát Magyarországon nem létezik s mégis ezzel a szabadsággal nemzetiségi eloszlásuk arányát meghaladólag csak a magyarok, a németek és a szerbek éltek. Ennél azonban még sokkal jellemzőbb az, hogy a ruthének egyáltalán nem, a tótok s kivált az oláhok pedig csak igen csekély mértékben gyakorolták ezen szabadságjogot. E téren már valóban még a legelfogultabb sem emelheti a befolyásolás vagy mellőzés vádját s éppen azért választottuk a szellemi termékek közül a hírlapokra és folyóiratokra vonatkozó adatokat, mivel ezek létezhetésének gyökere az olvasó közönség érdeklődéséből táplálkozik. Hiába jelenne meg ruthén nyelvű folyó-

irat, az nem tudná magát fentartani, mivel a ruthének átlagos műveltségi foka oly alacsony, hogy a folyóirat iránt érdeklődéssel nem képes viseltetni. Az oláh és tót anyanyelvű lakosok teljes száma nagy és mégis csekély a megjelent folyóiratok és hírlapok száma. Ezek ismét olyan elvitázhatatlan valóságok, amelyek magyarázatra egyáltalán nem szorulnak.

Az elősoroltakon kívül módunkban állana még számtalan más viszonylatot felemlíteni, amelyek mindannyian hasonló eredményre vezetnének. Az elősoroltak azonban, azt hisszük, már túlontúl elegendő támasztékot nyújtanak a felvetett kérdésnek tárgyilagos eldöntésére. Hiszen, ha kissé összegezzük a tapasztaltakat, azt látjuk, hogy a magyarok nemcsak számszerű túlsúlyukkal, hanem közművelődési téren is, csakis a németeket véve ki bizonyos viszonylataikban, a többi nemzetiségeket úgyszólván kivétel nélkül messze túlszárnyalták s ennek a szellemi fensőbbségnek aránya nem hogy pangott volna, hanem ellenkezőleg, mindinkább a magyarok felé billentette a mérleg serpenyőjét. Ilyen körülmények között tehát nemcsak jogos és méltányos a magyar nemzeti jelleg választása, hanem az egyedüli lehetőség arra nézve, hogy a nemzet egy erővel teljes fejlődés alapjával bírhasson. A nemzet művelt elemének részét képező német anyanyelvű polgárok ezt belátták s ennek tulajdonítható, hogy újabbi időben a magyarokkal karöltve igyekeznek az egységes nemzet és közös haza felvirágoztatásán közremunkálkodni.

A magyarosodás rohamos terjedése kétségtelenül beigazolódott s az fel nem tartóztatható folyamat. A nem magyar érzelmű nemzetiségek azt mindenesetre hátráltathatják, megakadályozni azonban nem áll módjukban, mivel erre csakis a műveltségbeli felsőbbség képesítené őket, amivel azonban, miként láttuk, egyáltalán nem bírnak, sőt annak megszerzésére nem is törekednek. A viszonyokat nem ismerő ideig-óráig félrevezethető ugyan, mihelyt azonban a valóságot megismeri, tárgyilagos döntése csakis az lehet, hogy mindazon vádak, amelyek a nemzetiségek elleni jogtalanságról és méltánytalanságról szólanak, alaptalanok. Igaz, hogy a nemzetiségi érzületet, azon a határon túl, ahol már az állam,

illetve nemzet egységét veszélyezteti, háttérbe szorítjuk, ez azonban az állam és nemzet létfeltételének első parancsolata, mert ha az állam ezt az egységet megtámadni engedi, akkor, képletesen kifejezve, állami léte ellen követ el öngyilkossági kísérletet. Hogy ezt a magyarok, mint a magyar állam nemzetfentartó eleme egyes nemzetiségi túlzók kedvéért nem hajlandók elkövetni, azért eljárásuk és magatartásuk sem jogtalannak, sem pedig méltánytalannak nem lesz bélyegezhető.